

Dr. DOMINKÓ ISTVÁN

Gondolatok az önállóságra nevelésről és a helyes önértékelés kialakításáról

Önállóságra nevelés a családban

Bizonyára a gyermeket vállaló szülők legfőbb vágyai közé tartozik, hogy kicsinyük minél hamarabb megtegye az első lépéseket az önállóság útján. Amikor kisbaba érkezik a családba, igen nagy energiát kíván környezetétől, elsősorban szüleitől, hogy kellő odafigyeléssel vegyék körül, hogy maradéktalanul tudjanak gondoskodni róla. Nyilvánvaló, hogy a gyermeket örömmel váró szülők szeretnének megfelelni ennek az elvárásnak, ezért természetes, hogy fokozottan készülnek rá a várandósság időszakában, mely éppen ennek a csodának a megélésétől lesz igazi várandósság. Azonban világossá csak az újjövevényvel eltöltött első hetek teszik, hogy mivel is jár az anyaság, apaság. Különösképpen igaz ez az első gyermek érkezésekor; számos kényelmes szokás és beidegződés hirtelen sokadrangúvá válik, pusztán azért, hogy teljes figyelmüket a kicsire tudják fordítani.

Aztán idővel, olykor már néhány hónap után természetes módon kölcsönösen jelentkezik az arra való törekvés, hogy ne a végtelenségig tartson a gyermek részéről a kiszolgáltatottságnak, a szülőkre való ráutaltságnak akkora mértéke, hanem szépen fokról-fokra megtanuljon bizonyos dolgokat egyedül csinálni. Akinek lehetett része gyermeknevelésben, tudja, hogy semmi nem megy egyik napról a másikra. Igen hosszú folyamat, évek kitartó munkája, míg a sok-sok türelmes reakció, odafigyelés, kérdés, biztatás, győzködés megtermi gyümölcsét, és még ki tudja, hogy az élet adta helyzetekben hányféle magatartást kíván a szülő részéről, hogy megtanítsa gyermekét arra, amire korábban nem volt képes egyedül.

Sajnos az is előfordulhat, hogy némelyek nem ezt az utat választják, hanem a végtelenségig kiszolgálják a gyermeket, mert nem hagyják időnként magára bajlódásaival,

próbálkozásaival, hanem megcsinálják helyette azt is, amire már egyedül is képes volna. Mindez talán attól való félelemükből fakadhat, hogy netán túlságosan is felgyorsítják a szülőtől való elszakadás folyamatát, ha „ideje-korán” önállóvá válik a gyerek. Ez a jelenség főként egyetlen gyermekek nevelése esetén figyelhető meg, mivel úgy érezhetik, hogy a gyerekük önállósodásával nagyobb lehet az esélye a magukra maradásnak. Sajnos sokan nem az „eredendően rendelt” céllal vállalják a gyermeket, hogy független életre képes utódot neveljenek, hanem valamiképp saját maguknak szeretnék „félretenni” őket. De vajon ezzel tennék a legjobbat? Nyilvánvaló a válasz, mégis számos szülő belekerül abba a helyzetbe, hogy igazából soha nem nő fel mellettük az ifjú. Egyre gyakoribb jelenség, hogy már rég független családban kellene gondolkodnia, a természet rendje szerint külön kellene költöznie, ellenben még mindig a mama-papa nyakán ül, még mindig ők tartják el, a mai divatos szóhasználattal élve még mindig maximálisan kihasználja a „mama-hotel” szolgáltatásait. Sajnos szintén egyre több a példa erre azoknál, akik egyedüli szülőként nevelik gyermeküket. A társadalmunkban végbemenő változások és a felborult család- és értékrend következménye is lehet, hogy az annak idején várva várt és hőn szeretett gyermekből nem egy egészséges, önálló életre képes ember, hanem helytelenül szocializálódott személyiség válik, aki soha nem fogja igazán otthon érezni magát a világban, főleg, ha már ténylegesen elveszíti a szülőt, akitől még felnőttkorában sem volt képes függetlenné válni. Tehát igencsak nagy a felelőssége a szülői létnek, legfőképp az önállóságra nevelés terén.

Feleséggel – aki ugyancsak zenetanár – mindig szívesen gondolunk vissza, hogy milyen öröm és várakozás töltötte meg a családtervezésünk időszakát. A főiskola után, illetve már vele párhuzamosan mindketten tanítottunk zeneiskolában, így mire eljött az első gyermekünk születésének ideje, rendelkezünk annyi tapasztalattal és élménnyel, hogy sejthessük, mi fán terem a gyerekekkel való foglalkozás. A két dolog kétség nélkül hatott egymásra. Az iskolában az egyéni órákon olyannyira megismerhettük növendékeinket, hogy sokszor többet tudtunk róluk, mint szüleik. Az aprócska titkok, amiket a gyerekek ránk bíztak, növelték hitünket abban, hogy fontos szerepünk van az életükben, és hogy milyen nagy lehet a jelentősége tanári tevékenységünknek. Tény, hogy sokszor a gyermeknevelés akarva-akaratlanul elkövetett hibáival és azok következményeivel is találkoztunk az órákon, melyek bőven túlhaladták egy kezdő tanár képességeit, így olykor a növendékeként jelentkező problémákkal, ellentmondásokkal a magunk korlátozott hatáskörén belül kellett megbirkózni. Viszont jó volt arra gondolni,

hogy a mély vízben hamarabb tanul meg úszni az ember, így mire már a saját gyermekeinknek bizonyíthattuk volna szülői hivatásra való felkészültségünk, az élet iskolája számos bölcsességre megtanított bennünket.

Természetesen időnként mi is belekerültünk a kettős (tanári és szülői) szerepünkől adódó kellemetlen élethelyzetekbe, amikor azon tűnődünk, hogy vajon mit rontottunk el szülőként. Másnak is ismerősen csenghet, amikor egy valószínűleg jogosan problémázó tanárkolléga elégedetlenségét és meg nem értését fejezte ki valamelyik gyermekünkkel kapcsolatban. Meglehetősen frusztrálóak ezek a helyzetek, és nem is sikerült mindig megnyugtatóan tisztázni, mivel mindannyian más oldalát látjuk a dolgoknak. Azt viszont megtanultuk, hogy az idő mindent megold, és hogy nem érdemes olyanért foggal-körömmel küzdeni, ami később magától, jobban mondva a gyerekünk önálló intézkedései folytán rendbe jöhetnek. Persze az is előfordult, hogy nem született megoldás. Ilyenkor azzal nyugtattuk magunkat, hogy talán akkor sem lett volna szabad megfosztani gyermekünket az önálló küzdelmek, a felelősséggel felvállalt nehézségek átélésétől, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a feledékenysége, ügyetlenkedései, félreértések és helytelen kommunikációja miatt kudarcot vallott a dolgok elintézését illetően. A kérdés az, hogy tényleg elrontottunk valamit, vagy csak az önállósodás első szárnypróbálgatásait, a kialakulófélben lévő személyiség küzdelmeit volt szükségeszerű végignéznünk? Véleményem szerint az aggodásaink közepette is, hogy az a bizalmi légkör, amibe felnőhetett, és az önállóságra való képességébe vetett hit, amit kicsi kora óta igyekeztünk beleplántálni, idővel ki fogja hozni belőle a legjobbat még a legkevésbé értelmezhető helyzetekben is. Nyilván, sokszor elesések árán, de az élet természetes részeként ez a küzdelem inkább nevel és felkészít, mintsem végleg romba dönt. Ilyenkor a legszerencsésebb, ha a szuverenitást biztosító távolságból, de állandó elérhetőségben, ugrásra készen várjuk, hátha kifejezi irányunkba a segítségkérést.

A lényeg annak elfogadásában rejlik, hogy az önállóságra nevelés egyfajta folyamatos és tudatos kontrollja, kézbentartása a szülői befolyásnak, megengedésnek, korlátozásnak és biztatásnak, aminek eredményeképpen egyre erősebben kialakul a gyermekben a szülőtől független dönteni és cselekedni akarás és képesség. Nincs séma, nincs két egyforma történet sorozat, ahogy két egyforma ember sem létezik. Mégis a legnagyobb dolog közé tartozik az abban való hit, hogy az ember szülőként nem foghat mellé, ha eltökélt a szeretetben, és annak megértésében, hogy úgy tarthatja meg

leginkább gyermekét, ha egyre inkább elengedi. Ez persze minden szeretetkapcsolatra igaz, így a tanár-diák kapcsolatra is, ha mögötte őszinte tisztelet és segíteni akarás áll.

Hogyan nevelhet önállóságra a pedagógus?

A szülői példa kiindulási pontot jelenthet a pedagógus számára, ezért is éltem a saját magunkra vonatkoztatott összehasonlítás, jobban mondva párhuzamba állítás példájával. Láthatjuk néha gyermektelen tanárok pedagógiai tevékenysége során hiányát annak, hogy nem rendelkeznek azokkal a szülői tapasztalatokkal, amelyek képesek kialakítani az emberben a tanítás során is szükséges empátiaszintet. Mondhatnám bölcsességnek is, ami többek között annak megértésére és eldöntésére is képessé tesz, hogy hallgassunk vagy inkább szóljunk. Szerencsére arra is van bőven példa, hogy a saját gyermek nélkül tevékenykedő tanár kiválóbb szülői erényekkel bír bárki másnál. Bizonyára különbözünk a személyiségünk alapján is, vagy hogy melyikünkől mit hoz ki az élet. Mindenesetre, ha van választási lehetőségünk, mindig tegyünk lépéseket annak érdekében, hogy igyekezzünk elfogadásunk és megértésünk kifejezni a másik ember felé, legyen szó diákról, vagy akár felnőttéről.

Hogyan nevelhet önállóságra a pedagógus? Ha röviden szeretnék válaszolni a kérdésre, azt mondanám, hogy a szülőhöz hasonlóan, csak épp más hatáskörből. A szülő felelőssége nyilvánvalóan más, mint a tanáré, de ez nem azt jelenti, hogy más lenne a céljuk! Sőt, igazán hatékony csak akkor tud lenni a gyermeknevelés, ha az iskolában konzekvensen hasonló nevelési elvek érvényesülnek, mint otthon. Ezért is szerencsés, ha olyan iskolába jár a gyermek, amely tudatos szülői kiválasztás eredménye. Ha a választott intézmény nevelési programja olyan, amely a szülő elveit erősíteni és támogatni képes, csak növelni fogja a hatékonyságot és fokozni az egy irányba törekvést a széthúzás helyett. Ha pedig mégis lenne eltérés, könnyebb az egyeztetés a lefektetett szabályok, mondhatnám, az iskola és a szülő közötti egyezség mentén. Hasonló a helyzet a kollektíva, illetve az egyes tanárok oldaláról nézve. Ők is annak örülnek leginkább, ha pedagógiai módszereiket a gyermek előtt is tisztán vállalhatják, amit a szülő teljességgel támogatni fog. Ilyenkor képesek összeadódni az energiák, a gyermek pedig – még alkalmanként való lázadásai ellenére is – jól érzi magát otthon is és az iskolában is. Ez az ideális helyzet.

Az esetek többségében persze nem ennyire ideális minden, ezért kreativitásra és együttműködési készségre van szükség szülők és tanárok részéről egyaránt. Ma már igen nagy kihívás a pedagógusok számára, és fokozottá vált annak jelentősége, hogy nem csupán a gyermekkel szükséges szót érteni, hanem szüleivel is. Sokan nőttek fel a fiatalabb generációk közül jó példák, működőképes minták nélkül, s ma nekik kellene példává válni az időközben megszületett gyermekeik számára. Soha nem volt még ennyire időszerű és kívánatos a szülők és tanárok egymásra találása, összhangra jutása. Így ha boldog és eredményes jövőt szeretnénk gyermekeinknek, meg kell teremteni a valódi és hatékony együttműködés feltételeit az iskola és a szülő között.

Szakértői tevékenységem során számos pedagógus portfólióban olvastam az esetleírások között, hogy miképp válhatott egy kényes pedagógiai helyzet kulcsává a zenetanár. Nyilván nem véletlenül írnak és mesélnek ezekről az esetekről a kollégák. Igen jellemző, hogy eleinte tehetetlennek érzik magukat a probléma láttán, majd valami olyan dolgot fedeznek fel vagy próbálnak ki – rend szerint mások tanácsát is kérve és igénybe véve –, amely végül megoldást eredményez. Gyakran hangzik el ilyenkor pozitív megtapasztalásként és a végső megoldás egyfajta indoklásaként a szülőkkel való szorosabb kapcsolatra törekvés, ami ha megvalósult, könnyebbé vált a megoldáskeresés. A szülőkkel való jó kapcsolat kialakítása minden pedagógus részéről nagyon fontos, és meggyőződésem, hogy az egyéni órát adó tanár különlegesen megbecsült helyet tölthet be a család számára meghatározó emberek között. Könnyen válhat tanácsadóvá, a tanítvány mellett a szülők mentorává és támogatójává is. Sok ilyen helyzettel találkoztam, főként tapasztaltabb és idősebb kollégák esetében. A bizalmasabb kapcsolat révén lényegesen könnyebb beszélgetést kezdeményezni a szülőkkel, számos kérdés őszintébb és közvetlenebb megvitatására, megbeszélésére nyílik lehetőség, amikor már nem csak a gyerek hibáinak, lustaságának, zűrös ügyeinek a felsorolásáig terjed a mondanivaló. A közös célokért folytatott küzdelem együttesen kimunkált megoldásokat eredményez, és ez nagyon jó érzés mindenki részéről. Idővel a gyerek is megérti, hogy a szövetség nem ellene, hanem érte van. Igaz ez az önállóságra neveléssel kapcsolatban is.

Otthon a szülők mellett, majd az óvodában töltött évek után az iskola rengeteg újdonságot tartogat a gyerekek számára, kihívások sorával találják magukat szemben, főként az önállóvá válás terén. Lehet, hogy már megtanulták egyedül bekötni cipőfűzőjüket, felöltözni vagy kulturált módon étkezni, mégis sokszor rá lesznek szorulva

tanítóik türelmére, segítségére. Éppen ezért az alsó tagozat első éveiben hihetetlen gyors fejlődésre és változásra képesek. Ezt sokan szívesen ki is használják, szülők és pedagógusok egyaránt. Ők azok, akik minden szakkörre, tanfolyamra beíratják gyerekeiket, és ahányféle verseny, megmérettetés kínálkozik, mindegyiken szívesen látják gyerekük, növendékük. Mások viszont – különösen az alternatív módszereket preferálók – inkább az óvatosabb adagolás hívei a gyerekekre mérhető terhelés terén, ami érthető, hiszen a korábbi gyermekévekhez képest hirtelen jóval kevesebb játékban, annál több komoly odafigyelést igénylő tanulásban, munkában lesz részük. Volt már tapasztalatom ilyenben is, olyanban is, és ha nagyobb távlatokban gondolkodom, akkor sem tudnám kijelenteni, hogy valamelyik módszer jobb lenne a másiknál. Teljesen ember és helyzetfüggő, hogy melyik gyermeknél mi válik be a legjobban. A versenyhelyzeteket gyakrabban megteremtő, magasabb tanulási színvonalat követelő iskolákban jellemzően gyorsabban hozzászoknak a fokozott terheléshez a diákok. Viszont közülük sem tesz mindenkinek jót a „versenyistállós” hangulat. Ebből a szempontból talán szerencsésebb több időt hagyni a képességek kibontakoztatására, hogy megmutatkozzon, miben lenne igazán jó egy gyermek. Ezután az iskola kiemeltebb figyelmet fordíthat az adott területre, ami hosszú távon sok jóval kecsegtet, de csak akkor, ha mindeközben megmarad a gyerekek felé állított elvárásrendszer és tanulási fegyelem a kellően működőképes szinten. Ha ez nem így történik, az igazán nagy tehetségek is könnyen kicsúszhatnak a kezeink közül, mert esetleg túlságosan is „rájuk van bízva”, mikor és mennyit hozzanak ki magukból, a gyerekek pedig gyakran ösztönösen a kényelmesebb utat választják a fárasztóbb helyett. A tanulás, a gyakorlás és bármilyen eredmény eléréséért tett erőfeszítés pedig ha tetszik, ha nem, kimerítő.

Nem is feltétlenül a liberálisabb és a poroszosabb elvű nevelési módszerek közötti különbségekre szükségszerű koncentrálni, mert egy jó pedagógus bárhol képes hatékonyan motiválni, még a fáradtságos munkára is ösztönözni a jó célok, valamint az egyéni képességekben rejlő lehetőségek megmutatásával. Sokkal fontosabb, hogy az adott intézmény tanárai az egymás közötti folyamatos kommunikációnak köszönhetően tisztában legyenek azzal, hogy melyik gyermeknek milyen típusú odafigyelésre, többletmunkára, tehetséggondozásra vagy épp felzárkóztatásra volna szüksége.

Ha a zenetanulásra fókuszálunk, hasonlókat tapasztalunk. Van, akinek jót tesz, ha már óvodában megragadja a vonót, másnak pedig még 3. – 4. osztályban sem késő

elkezdeni az alapokat. Minden az illető gyermek fejlettségi és önállósági szintjén múlik. Szándékosan nem tehetségnek neveztem, mert véleményem szerint túl sokszor bújtatunk ez a kifejezés mögé meggondolatlanul olyan tartalmakat, amivel azt próbáljuk kifejezni, amire nincs is igazán rálátásunk, amit nehéz objektív módon megmérni, csak egyszerűen tapasztaljuk meglétét és egy bizonyos mértékét. Számomra mindig létezett a meggondolatlanul kimondott, pusztán üresen kongó „tehetséges” - „tehetségtelen” jelzőknek egyfajta ráolvasó, valami felsőbbrendű felismerést durrogató jellege, amelyekkel nem szerencsés, ha úgy megbélyegzünk gyerekeket, aminek következtében nem lennének képesek önmagukat tisztán látni, a tekintély által szült verdikttól elvonatkoztatni. Tehetségkutatásra és a tehetség megállapítására természetesen szükség van, azonban mivel a különböző tanulási képességeknek számos faktora van, a tehetség mértéke mindenkinél területenként változó, ezáltal összességében rendkívül összetett kérdés annak megállapítása, hogy ki miben és milyen mértékben tehetséges. Ezek a jelenségek természetes módon, a mindennapi tanulási folyamat részeként fokozatosan kell hogy megnyilvánuljanak és felismerhetővé váljanak a környezet számára, nem pedig pusztán azért, mert valaki ezt vagy azt előre kijelentette. Ráadásul bárminemű tehetségnek is csak akkor van haszna és jövője, ha megművelik, ellenkező esetben olyan, mint a föld, amely magától csupán gazt és kórót terem. Ezért a tanárság a jó gazdához is hasonlítható, aki azért fáradozik, hogy földje minél gazdagabb termést hozzon. A zenei tehetséggel megáldott gyerekekkel való foglalkozásra fokozott mértékben igazak azok az elgondolások, megfigyelések, melyeket többek között eme sorok által is mondani szeretnék.

Normál esetben a zenetanulás elkezdéséhez szükséges feltételek egyike a magasabb nevelési szinthez való „szoktatás”, ami alatt azt értem, hogy szerencsés megvárni, míg az első 1-2 év alatt hozzászoknak az iskolába belépők az új követelményrendszerhez, a napi rutinhoz. Aztán megkezdődhet a szolfézs, majd a hangszeres előkészítőkön való aktív részvétel, és ha készségei engedik, hamarosan az intenzívebb zenetanulás időszaka következhet. Nem véletlenül alakult ki a zeneiskolai rendszer 2+6+4 éves tagozódása, példaként említve a hosszú tanszakok osztályait. Jó dolognak tartom, ha az előkészítő évek kifejezetten azzal telnek, amire valók, amikor is próbáljuk növendékeinket fokozatosan hozzászoktatni az új dolgokkal (kottaolvasás, tempótartás, helyes test- és kéztartás stb.) való megismerkedés mellett az otthoni önálló gyakorláshoz, a házi feladatok, gyakorolnivalók rendszeres elvégzéséhez. Az előkészítő

évfolyamok és a még korábbi zenei tanulmányok csak kivételes esetben lehetnek ún. „zseniképzők”. Náluk ugyanis épp fordítva működik a dolog: először szoknak hozzá a zenélés és gyakorlás napi rutinjához, majd kicsit később próbálják a már kialakulófélben lévő gyakorlatukat összehozni az iskolai elvárásokkal. Nem ritkaság, hogy épp emiatt válnak magántanulókká – ha ugyan engedélyezi számukra az éppen aktuális szabályozás –, ami lényegesen több szabadidőt biztosít a napi több órás gyakorlásra, ám szociális területeken keletkezhetnek bepótolhatatlan hiányosságok.

Nagyon sok múlik az alapozáson, már az első órákon eldőlhet, megérti-e a növendék, hogy mi vár rá, és ha szót fogad tanárának, akkor milyen örömeiben és milyen megtapasztalásokban lehet majd része. Ezért fontos hangsúlyozni a módszertani felkészültség szükségességét, a hosszú- és rövidtávú előre tervezések fontosságát, valamint a fokozatosság elvének szem előtt tartását. Mindehhez jól jön, ha minél hamarabb képessé válunk kiismerni növendékünk személyiségét, feltérképezni a várhatóan több éven át tartó közös munkánk mozgásterét és volumenét. Természetesen nem csupán egy alkalommal, valamikor a közös ismeretség kezdetén, hanem folyamatosan, az elért eredmények, kipróbált módszerek állandó felülvizsgálatával, újragondolásával. A legjobb az, amikor vannak jó terveink, amelyeket bátran felülírhatunk. Mindkettőre, a tervre és annak felülbírálatára is szükség van, egyik nélkül sincs sikeres tanári munka. Ezt pedig növendékünknek is mihamarabb tudtára kell adnunk.

Mit is jelent ez? Bevalljuk neki, hogy csak kísérletezgetünk vele? Vagy talán nem vagyunk eléggé biztosak a dolgunkban, netán tanácstalanok vagyunk vele kapcsolatban? Távolságot tegyünk! Sokkal inkább felkészítjük arra a folyamatosan változtatni, megújulni akarásra, ami majd reá is várni fog, ahogy önállósul a gyakorlás, a darabválasztás, a karakterek és mondanivalók meghatározása során. Fontos, hogy megértse, nem taníthatunk neki kőbe vésett dolgokat, mert ő annál sokkal értékesebb, különlegesebb. Ezért igen nagy szükség van az ő személyes hozzájárulására és közvetlen segítségére, hogy minél jobban megismerhessük őt, felfedezhessük erősségeit és hiányosságait, hogy a nehezebben fejlődő dolgokra megoldásokat keressünk, a kérdésekre válaszokat találjunk, hogy az egész zenetanulás egy közös kincskereséssé váljon. Ennek megértetése és a növendék részéről való megértése felelősség, ez igaz, de csak úgy várhatunk megtérülést és hosszútávú eredményeket fejlődése terén, ha ő ebben maximálisan partner. A gyerekek többsége könnyen megérti és jellemzően nagy kedvvel vállalja is az ezzel járó plusz

terheket. A mi dolgunk már csak az, hogy mindezt játékosan, a lehető legkönnyebben elviselhetően, a gyermek számára is élvezhető módon tegyük. Ha partnerünkkel, szövetségesünkkel válik, máris megnyertük az első csatát, ő pedig megtette első és legfontosabb lépéseit az önállósodás útján.

Érdekes megtapasztalni, hogy mennyire megváltozhat a motiváció, ha sikerül tisztázni, ezáltal helyretenni egy-egy fontos kérdést, pl. hogy „Sajnos ez a próbálkozás nem vezetett igazi eredményre, de sebj, mert keresünk egy másikat! Segítesz? Lássuk meg, hátha az jobban beválik!” Ez a hozzáállás is a fáradhatatlan megújulásra való készséget készíti elő, hogy ne adja fel könnyen, 1-2 sikertelen próbálkozás után a feladatot, hanem tanuljon meg tanárával együtt, később pedig majd egyedül is küzdeni a sikerekért. A folyamatban, a változásban való gondolkodást is csak így leszünk képesek elérni, méghozzá az állandó visszacsatolások, reflexiók által. Nagy szüksége van erre minden növendéknek, hogy érzékelhesse, hol tart éppen, mennyit sikerült megtennie az adott zenemű tanulásának útján, és még mennyi van hátra, hogy elérje azt a bizonyos szintet, amit közösen tűztünk ki célul. A zenetanár ezért legtöbbször nem a klasszikus értelemben véve kell hogy tanítson. Inkább figyelmeztet, előre jelez, mint egy barométer az időjárásról, s csak akkor magyaráz, ha arra szükség van. Főként kérdez, minél többit és minél izgalmasabban, hogy lehetőleg a növendék találjon rá a válaszra, hogy ő mondja ki a lehetséges megoldást. Majd pedig folyamatosan emlékeztet arra, ami jól működött, amire már megoldást találtak. Ezután pedig megerősít és megdicsér, ami minden jól végzett munka közben és végén kötelező járandóság. Semmi sem képes nagyobb meglepedést adni, mint amikor egy intenzív munkával eltöltött óra végén közösen állapítjuk meg, hogy „milyen jó volt ma is együtt dolgozni!” Mint a gerjedő szél a vitorlában, úgy ad erőt a növendéknek ahhoz, hogy legközelebb is végig akarja csinálni velünk ezt a fárasztó, de igazi örömet adó munkát.

Kezdjük el mindent, csak kicsiben!

Mint céloztam már rá, az első találkozásoknak igen nagy jelentősége van. Megnyerhetjük magunknak a gyermeket azzal, hogy mindig meg tudjuk beszélni vele őszintén, hogy mi vár rá az adott találkozáskor, vagy mi lesz a dolga két találkozás között.

Nyilván nem zúdíthatunk mindent egyszerre a nyakába, ezért fontos a fokozatosság elve. Ugyanakkor véleményem szerint ez nem azt jelenti, hogy csak egyes területek részinformációit mondjuk el neki, hanem próbáljuk inkább kis szeletkékre osztani az egészet. Minden benne kell hogy legyen az első órákon is: az ügyesítés, a nehézségek felismerése és leküzdése, a zenei gondolkodás, a muzikalitás kérdései, a fantáziálás stb., csak kicsiben. Később majd ezeknek a picinyke szeletkének a tágításával érhetjük el növendékünk befogadóképességének és igényességi szintjének növekedését is. Ha ez meg tud valósulni, fokozatosan szoktatjuk hozzá nem csupán a terheléshez, hanem a saját magától való elvárás fokozatos növeléséhez is, ami beindíthat egyfajta öngerjesztést (belső motivációnak is hívhatjuk), miután már nemcsak a tanára kedvéért tesz meg bizonyos dolgokat, hanem mert kialakult benne az igény, a vágy, hogy egyedül is haladjon tovább.

Ez a fejlődési mutató, a „majd én, egyedül!” egyfajta természetes reflex, amit szülőként is megtapasztalhatunk kisgyermekünk fejlődése során. Ilyenkor már jobbra önállóan közlekedik, beszélni is kezd, és egyre inkább ráébred annak jelentőségére, hogy azt a valamit ne segítséggel, hanem egyedül tegye meg. Szándéka valamiféle belső makacsságból származik, ugyanaz az emberi teljesítőképeség határait feszegető erő van benne, ami mindig is továbbmozgatta a világot. Olimpikonok, művészek és tudósok nyertek belső energiát ezekből a szavakból, amelyek később konkrét álmokká, alkotásokká, találmányokká és tettekkel formálódtak. Ez a kis belső mozgatórugó hitem és tapasztalatom szerint valamilyen mértékben ott kell hogy lapuljon minden emberpalántában. A szülő, vele együtt pedig a pedagógus dolga, hogy beindítsa, ha szükséges újraindítsa, működésre bírja ezt a kis rugót. Mert ha beindul, akkor nehezen áll meg, utána már segítségével ösztönösen, belülről cselekszik. Hajtja valami éghetetlen vágy, talán a dicséret, elismerés vagy csak a belső megelégedés után, hogy „én is meg tudom csinálni, képes vagyok rá!” Ez az akarás az önállósodás belső energiaforrása, amit nem képes semmiféle külső motiváció, erőltetés, győzködés helyettesíteni. Akkor a legszerencsésebb egy tanár helyzete, ha már a belső akarást elérte növendékében, tehát először mindenképp ennek elérésére, megtalálására van szükség. Ha pedig mindig is megvolt benne, arra kell vigyázni, hogy el ne tűnjön, ki ne aludjon ez a kis láng.

Példa-mutatás

A kisgyermek élete első éveiben szinte mindent utánzással tanul. Folyamatos és egyre növekvő érdeklődés készíti az őt körülvevő világ – benne számára a legfontosabbak, szülei minden mozdulatának – figyelésére, utánzására. A szülői jó példák fontosságát ezért is szükséges hangsúlyozni. Nem mindegy, hogyan beszélünk előtte, mit mondunk ki rá, mert aszerint fog vélekedni ő is magáról. Annyi lesz az önbecsülése, amennyire szülei becsülik. Ugyanígy fogja utánozni szülei és a környezetében élők mozdulatait, tetteit és beszédét is. A gyermek új dolgok iránti olthatatlan szomját jó példával csillapíthatjuk, mely sok türelmet igényel. Milyen jó, amikor minden nap arról szólhat, hogy együtt járhatunk végére a dolgoknak, amikor megfigyelheti, hogy is csinálja ezt vagy azt apa és anya.

Nyilván más korosztállyal találkozunk a tanteremben, de még náluk is nagyon meghatározó a megfigyelés általi utánzás. Eszerint is tanítjuk a kezdőket. A vizuális mellett persze egyre fontosabbá válik a hallás alapján való megfigyelés és utánzás, azonban igen szegényes lenne módszertanunk, ha csak erre a két vetületre korlátozódnánk. A legfontosabbnak a gondolkodásmódban, a gyakorlással, az önkontrollal, a csiszolnivalókkal kapcsolatos utánzásokat tartom, melyek nem működnek jó példaadó nélkül. A tanár személyisége és értékrendje mellett gondolkodásmódjában is igen vonzóvá és követendővé kell válnia tanítványai körében, ezért legyen célunk, hogy módszertanunknak (ha van), ízlésünknek, gyakorlatiasságunknak is legyenek követői. Ezért válik az évek alatt egyre fontosabbá növendékünk számára, hogy gyakorol-e rendszeresen tanára, esetleg hallhatja-e koncerteken? Játsszik-e elő neki rendszeresen, bemutatja-e, amit konkrétan ő gondol a darabról, vagy legtöbbször csak verbálisan irányítja, pusztán szóban instruálja növendékeit? Ez utóbbi a jó példa hiteles bemutatásához minden bizonnyal kevés lesz.

Nem állítom, hogy ez lehet az oka, de megfigyeltem, hogy számos zenetanárnál nem maradnak meg sokáig a növendékek. Viszonylag nagy létszámban vannak kezdők, néhány éve zongorázók, azonban ők is jellemzően könnyebb és kisebb anyagot játszanak évfolyamukhoz képest. Idősebb, 5-6 éve zongorázó és továbbképzős tanítványaik csak elvétve vannak, ami több szempontból is sajnálatos. Éppen erre az időszakra tudnának már

olyan szinten muzsikálni, hogy érettebb hozzáállásuk és több éves tapasztalatuk folytán mutatósabb művekkel foglalkozhassanak, amit nem utolsó sorban tudatosabb gyakorlással valósíthatnának meg. Ehelyett gyakori, hogy belefáradnak a rendszeres munkába és feladják a valamikor lelkesen kezdett zenélést, amely a tanár-diák kapcsolat kifáradásával vagy a motiváció elfogyatkozásával is magyarázható. Világunk is tehet róla, mert millió felé csábítja őket. Sokszor még azt is hallhatják közvetlen környezetüktől, hogy „inkább hasznosabb dologgal töltsd az idődet”, vagy hogy „fontosabb most a zenénél a továbbtanulásod...”. Többször megfogalmaztam már, és most is felvállalom, hogy szívem szerint külön díjaznám, valamiképp kiemelném azokat a zenetanárokat, akiknél nagy számban maradnak meg régi növendékek. Azok a gyerekek tudják csak igazán, hogy miért maradtak hűségesek tanáruk mellett! Ők olyan sokat kaptak már kezdő koruktól fogva, hogy tisztában vannak azzal, hogy lemaradhatnak valami meghatározó élményről, ha nem kötődhetnek tovább a zenélés által tanárukhoz. Mindez szoros kapcsolatban van a példamutatással általánosságában és a példa megmutatásával gyakorlatias értelemben. Ők a gyakorló muzsikus-tanárok, máshol művésztanároknak neveztem őket, de nem azért, mert az a végzettség van a diplomájukba írva. Ők a növendékek megnyerése és megtartása szempontjából elsősorban tanárok, a zene művelése szempontjából pedig ízig-vérig művészek. Őszintén kívánom, hogy minél több ilyen példamutató zenetanárt láthasson a közeljövőben a hazai zeneoktatás!

A helyes önértékelés kialakítása

Személyiségfejlődésünk szempontjából rendkívül fontos, külső szemlélő által mégis az egyik legnehezebben megítélhető dolog, hogy milyen önértékeléssel rendelkezünk, az pedig mennyire táplálkozik reális önismeretből. Ez igaz a saját szemszögünkből nézve is, azaz nehéz megállapítani, hogy más emberek, így tanítványaink is milyen érettek, mennyire tudatosak ezen a téren, mennyire látják magukat és tevékenységeiket tisztán és objektíven. Ha eltekintünk a különféle összetett pszichológiai tesztekkel való felmérés lehetőségétől, pedagógusként talán a minél több együtt eltöltött idő és a beszélgetések segítségével mélyebb megismerésre való törekvés által tudhatjuk valamelyest behatárolni, hogy mennyire lehet helyes vagy éppen eltorzult embertársunk saját magáról alkotott

képe. Nagyon sok múlik azon, hogy hogyan gondolkodik az ember önmagáról, mert akár a túlértékelés, akár az alábecsülés jelentősen befolyásolja és megváltoztatja a dolgok, a döntéseink lehetséges pozitív kimenetelét, ami teljesítményünkre, cselekvőképességünkre és lehetőségeink határainak megismerésére nagy hatással van. Elképzelésem szerint a fiatalság nevelésében kulcskérdés, hogy mennyire képes a környezete – elsősorban családja és nevelői – rávezetni arra, hogy reálisan lássa önmagát, legyen tisztában erősségeivel és korlátaival egyaránt, hogy egy fontos élethelyzet vagy a naponkénti apró lépései közepette is közelítsen a saját magától elvárt kimenetel – nevezhetjük eredménynek is – ahhoz, ami az illető személyisége, cselekedetei és döntései alapján valószínűsíthető.

Az önértékelés fogalma talán nem tűnik egyszerűen magyarázhatónak, mégis lefordíthatjuk a gyerekek nyelvére, amikor azt próbáljuk megértetni velük, hogy milyen téren várunk tőlük fejlődést. Személy szerint szinte minden zongoraórán „előhozom a témát”, valamilyen módon belecsempészem a tananyagba. Úgyis mondhatnám, hogy a tananyag éppen az, hogy megtanítsam növendékeimet helyesen gondolkodni, reálisan megítélni azt, amit lát és hall, sőt amit érez is a zenéről, különösen a zenélés objektív paramétereiről (tempótartás, pontosság, dinamikai szintek, hangértékek, hangmagasságok, sőt, még a hangszínek is). Hogy aztán az adott növendék a reális viszonyokból milyen összhatást produkál, már lehet sokkal szubjektívebb. Sőt, szükségszerű is, hogy önálló és szuverén döntések sora előzze meg a művek általa történő megszólaltatását. Viszont a muzsikálás folyamata nemcsak átvitt értelemben és intellektuális megközelítésből nézve nevel, hanem direkt módon is, éppen a könnyebben és a nehezebben mérhető szempontok összegző hatása miatt, ami által bennünk hallgatókban (játék közben önmagunkat hallgatókra is gondolok!!) bizonyos érzeteket kivált. Ha hiszünk mindebben, kijelenthetjük, hogy éppen a gyakorlás, azaz a tanulás folyamatában válik jelentőssé önmagunk megismerése, ezáltal pedig önmagunk nevelése, a helyes és jó dolgokhoz való szoktatása. Jó ízlésnek is nevezhetnénk ennek a folyamatnak az eredményét, azonban csak az mondhatja el önmagáról, hogy jó ízléssel rendelkezik, aki képes annak megítélésére, hogy hol tart ezen az úton, aki megtapasztalt jószerivel minden szélsőséget, akinek érzékszervei kifejlődtek a jó és a rossz közötti különbségtételre.

Szeretem a bibliai példákat, ez előbbit különösen, idéztem már más helyeken is. Schumannhoz hasonlóan én is szívesen fogalmazom meg a fiatalok felé nevelő célzatú és

egyben jó szándékú gondolataim példabeszédszerűen. Így ennek kapcsán önkéntelenül beugrik az idevonatkozó újszövetségi rész: „Az érettkorúaknak pedig kemény eledel való, mint akiknek mivoltuknál fogva gyakorlottak az érzéseik a jó és rossz között való különbségtételre”¹. Ebből a megfogalmazásból nyilvánvalóan kitűnik, hogy a gyermekből a felnőtté válás folyamatában meghatározó változás következik be, miután a tejről a kemény eledelre való áttérés fokozatosan megtörténik. A szilárd étel hasonlata annak feldolgozásának (megemésztésének) képességére, mint fejlettségi szintre utal, mellyel párhuzamban a döntéshelyzetekben való viselkedésünk is megváltozik: azaz érettségünknek megfelelően fokozatosan képessé válunk a jó és a rossz közötti különbségtételre. A példázat megértése közelebb vezethet bennünket a helyes önértékelés kialakulásához, hiszen ez a bizonyos különbségtétel nemcsak a külső dolgok (pl. más emberek döntései és cselekedetei) irányába hatékony, hanem saját magunk irányába is. Sőt, a „magunk szemében szálla, mások szemében gerenda” észrevételéről tanító példázat is éppen ezt próbálja megértetni, hogy fontos lenne először magunkat jobban megismerni, megérteni, tisztán látni, amely ismeret által másokat is jobban meg fogunk tudni érteni és helyesebben ítélni.

Hosszú sorokban lehetne folytatni a pszichológiai fejtegetéseket, azonban a lényeg megértéséhez a fentiekén kívül talán annyi is elég, hogy az ifjúságot nevelő (legyen az tanár, szülő, nevelőszülő, nagyszülő) tisztában legyen a fenti alapállásokkal, értékrendjét képes legyen ehhez igazítani, és lehetősége szerinti mértékben törekedjen először önmaga meg-, illetve kiismerésére, majd önmaga nevelésére, amely példaként szolgálhat a következő generációk számára. Aki jár ezen az úton és rendelkezik ebben a folyamatos változásban megélt tapasztalatokkal, annál kialakul az arravaló érzékenység, hogy mikor milyen példával vagy hasonlattal csalogassa elő a gyerekekből az arra való hajlandóságot, hogy a helyes önismeretre, énképük korrekciójára és az önnevelésre nyitottak legyenek. Az egészséges gondolkodással rendelkező felnőtté válás egyik feltétele, hogy ezen a folyamaton (ki nagyobb, ki kisebb intenzitással) keresztülmenjen, és legyenek arról tapasztalatai, amikor önmagával való küzdelem közepette jó döntéseinek, változtatni akarásának jó eredménye lett. Ezek az élmények egészséges egyensúlyt képesek teremteni a mindig fejlődni akaró ember személyiségében, így még komolyabb

¹ Zsidókhöz írt levél 5. fejezet 14. verse

nehézségek és kudarcok idején sem tántorodik el meggyőződésétől és a reális önértékelésétől.

„Gyakorlat teszi a mestert”

A tanítványok kisgyermekkori neveltetésétől függően lehet könnyebb vagy nehezebb dolga a pedagógusnak. Előfordulhatnak olyan bonyolult esetek, amikor szakember, pl. gyermekpszichológus segítségét kell kérnünk, de ha látjuk a gyermek reakcióiból, hogy érti életszemléletünk lényegét, hogy egészséges hozzáállással fogadja, hogy mit szeretnénk elérni az ő kis életében és miért, akkor bátrabban példázhatunk és szemlézhetünk saját megélt tapasztalatainkból, magunk vagy mások kárán való tanulásunk felfedezéseiből. A kitűzött pedagógiai cél megfogalmazása mindig nagyon fontos, párhuzamba állítva azzal az önismereti szemponttal, ami meggyőződésünk szerint jó eredményhez fog vezetni. Nézzünk egy példát. Növendékünk órán tapasztalt reakcióiból és önálló otthoni munkájának hallható eredményeiből azt feltételezzük, hogy bár gyakorol, csinálja a dolgát, de valószínűleg nem elég figyelmesen. Érdekes ilyenkor megállítani az éppen zajló munkafázist (én gyakran teszem, amikor valami zavarodottságot, meg nem értettséget tapasztalok növendémem részéről), és kis beszélgetés formájában megpróbáljuk megtudni, mire gondol ott az órán, vagy épp otthon, amikor gyakorol. Ha nem tudja a választ, segíthetünk neki, hogy „tetten érje” magát, és vegye észre, hogy az adott tevékenység közben mi más juthatott még eszébe, hova kalandozhatott el a gondolata. Érdekes támpontokat adni, mire figyeljen, hogyan leplezheti le a párhuzamos irányú és létezésű gondolatokat, pl. „próbáld meg arra figyelni, hogy ezt a kis részt pontos ritmusban és szép hangon játszd, miközben arra is figyelsz, hogy milyen mértékben sikerül a célt megvalósítani. Ha ezt elég sokáig csinálod, arra is kezdj el figyelni, hogy ez idő alatt mi terelheti el a figyelmed: a külvilág zaja, a családi események, testvéreid játéka, a televízió átszűrődő zaja, a nagy meleg vagy valami más, pl. játék után való vágyakozás? Ha elcsípted a figyelmedet elterelő gondolatot, kezdj vele valamit: pl. mondd magadnak, hogy: *Ne hagyd el magad Peti, most ne figyelj másra, csak amiért leültél zongorázni!* Ezt talán többször is meg kell tenned, amíg bele nem tudsz feledkezni, és arra nem leszel képes, hogy kizárj minden zavaró tényezőt, ami hátráltatja a munkád sikerességét.”

Fontos megfigyeltetni a gyerekekkel a dolgok viszonyát: „Figyeld meg, hogy mennyivel hamarabb végzel a feladattal, ha igazán oda tudtál koncentrálni. Ennek tesztelésére itt van 2 ütem új tanulnivaló. Indítsd el a stopperórát és kezd el odafigyeltlen leolvasni a hangokat, lekopogni a ritmusát, ezután a bal kezét, majd a jobb kezét is külön megtanulni. Kíváncsi vagyok, hogy mennyi idő alatt sikerül elérned, amikor lassan el tudod már játszani a két ütemet külön kézzel. Azután pihenj egy kicsit, 10-15 percet, majd vedd a következő két ütemet is, és ugyanúgy indítsd el a stoppert. Most viszont sokkal lazábban csináld, nem kell annyira koncentrálnod, nyugodtan beengedheted a fejedbe a külső zajokat, madárcsiripelést, kutyaugatást, és ne zavarjon különösebben, ha eszedbe jut valami egészen más dolog. Mindeközben próbáld ugyanazt az eredményt elérni, mint az előbbi két ütemmel. Miután sikerült, állítsd meg az időmérést és nézd meg a különbséget. Azt is figyeld meg, hogy hogyan reagált a szervezeted a kétféle módon való tanulásra: melyik tűnt fárasztóbbnak, melyik volt a hatékonyabb és gyorsabb, és végül melyik okozott igazi örömet és meglepődést, hogy jól dolgoztál?”

Ha kitalálunk ilyen és ezekhez hasonló megfigyelési szempontokat, tanulási struktúrákat, játékos módszereket, amelyek által a növendék önmagát megfigyelheti, jobban megismerheti, idővel rávezethetjük a helyes önértékelésre. Ugyanígy sokat segíthetünk neki, ha sokféleképpen kérdezzük, különösen ha zártabb személyiségről van szó, aki egyébként nehezen nyitja meg gondolatait mások előtt. Az ő szívét is meg kell próbálni nyitogatni, s ha engedi, segíteni neki, hogy önmagát is képes legyen megfejtetni. Azonban mindig óvatosnak kell lenni, mert véleménynyilvánításunkkal nem léphetjük át az intim szféra határait², nem hozhatunk egyoldalú döntéseket felettük, és nem formálhatjuk őket kényünk-kedvünk szerint. A gyerekekkel való foglalkozás során nagy bölcsességre van szükség, ezért bonyolultabb helyzetekben inkább kérjük kollégák segítségét. Azt sem állítom, hogy mindenkinél egyformán hatékonyak leszünk személyiségnyitogató, tudatosabb önismeretre és helyes önértékelésre noszogató próbálkozásainkkal, de ha kisebb lépésként is, idővel biztosan szemmel látható eredményt fogunk tudni elérni, s talán a következő tanévet már más alapokra tudjuk helyezni még a zárkózottabb tanítványok esetében is.

² Zenetanárként elsősorban lelki vonatkozásban értelmezhetjük ezt a határvonalat, hiszen a zenetanításban aligha képzelhető el állandó jelleggel a fizikai intim zónán (kb. fél méter) kívül való tartózkodás, még ha erre kényszerülünk is a pandémia ránk nehezedő korszakában.

A szerző, Dr. Dominkó István zongoraművész, mesterpedagógus, oktatási szakértő, a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola zongoratanára. Ösztöndíjprogramjáról és elérhetőségeiről az alábbi weboldalon olvasható több információ:

<https://osztondij.mma-mmki.hu/felhasznalo/75d4f1cb6a250ed33debed86a2eeb92a>

